

„Wychowanie w Rodzinie” t. XIX (3/2018)

nadesłany: 29.11.2018 r. – przyjęty: 13.01.2019 r.

Karol SANOJCA*

Miejsce rodziców w życiu lwowskich szkół średnich w okresie międzywojennym

The place of parents in the life of Lviv high schools
during the interwar period

Streszczenie

Cele badań: Celem było ukazanie miejsca i roli rodziców w kontaktach z placówkami oświatowymi na poziomie szkoły średniej we Lwowie w okresie międzywojennym oraz określenie dynamiki zmian w zakresie zadań stawianych i realizowanych przez organizacje rodzicielskie.

Metody: Zastosowano analizę treści materiału źródłowego z perspektywy historyczno-pedagogicznej, analizę jakościową i formalną dokumentów wraz z uwzględnieniem dotychczasowego piśmiennictwa.

Wyniki i wnioski: Z dokonanych ustaleń wynika, że świadomość potrzeby nawiązania ścisłej współpracy pomiędzy rodzicami i szkołą widoczna była już w pierwszych latach XX w. Aktywność rodziców na terenie lwowskich szkół średnich zyskała wymiar nie tylko formalny, lecz także stały i systematyczny już po powstaniu niepodległego państwa polskiego. W kolejnych latach znaczenie tej współpracy szybko rosło. Początkowo najważniejsze były inicjatywy o charakterze charytatywnym, jednak od początku lat 30. wyraźnie włączano rodziców

*e-mail: karol.sanojca@uwr.edu.pl

Instytut Historyczny, Wydział Nauk Historycznych i Pedagogicznych, Uniwersytet Wrocławski, ul. Szewska 49, 50-139 Wrocław, Polska. ORCID: 0000-0001-8630-0589

również w realizację programu wychowawczego. Rodzice i opiekunowie lwowskich gimnazjalistów wykazywali się znacznym zaangażowaniem w różnorodne formy współdziałania ze szkołą, a osiągnięte efekty budzą uznanie.

Słowa kluczowe: Lwów, Druga Rzeczpospolita, gimnazja, rodzice, współpraca domu ze szkołą

Abstract

Aims: The aim was to show the place and role of parents in contacts with educational institutions at the level of high school in Lviv during the interwar period and to determine the changing dynamics in the scope of tasks posed and implemented by parent organizations.

Methods: The analysis of the source material content was used from a historical and pedagogical perspective, as well as qualitative and formal analysis of documents, including previous literature.

Results and conclusions: The findings show that the awareness of the need to establish close cooperation between parents and the school was already evident in the first years of the twentieth century. Parents' activity in Lviv high schools gained not only a formal dimension, but also a permanent and systematic one after the creation of an independent Polish state. In subsequent years, the importance of this cooperation grew rapidly. Initially, the most important were charity initiatives, but from the beginning of the 1930s parents were clearly being involved in the implementation of the educational program. Parents and legal guardians of Lviv secondary school students showed considerable commitment to various forms of cooperation with the school, and the results achieved were commendable.

Keywords: Lviv, Second Polish Republic, secondary schools, parents, home-school cooperation

Geneza organizacji rodzicielskich działających na terenie szkół sięga końca XIX w., choć informacje o relacjach między szkołą a rodzicami w literaturze pedagogicznej występują już od wieku XVI¹. Jednym z pierwszych takich stowarzyszeń był Związek Rodzicielski, założony w Galicji jesienią 1896 r., a zarejestrowany w kwietniu 1897 r., na czele którego stał doktor Godzimir Małachowski, prezydent Lwowa. W Królestwie podobne inicjatywy pojawiły się na początku XX w., a zintensyfikowaniu uległy po okresie rewolucji 1905 r. Powstające wówczas na ziemiach polskich organizacje

¹ W. Zasada, *Relacja rodzina – szkoła (przeszłość, teraźniejszość i przyszłość)*, „Kieleckie Studia Pedagogiczne i Psychologiczne” 2000, t. 13, s. 165.

rodziców miały nie tylko zróżnicowany zakres działań, lecz także różne nazwy: koła matek, koła wpisów szkolnych (po 1907 r. Towarzystwo Wpisów Szkolnych), koła szkolne, opiekuńcze rady rodzicielskie, koła pomocy materialnej, dozory i opieki szkolne czy ligi wychowania rodzinnego².

Podjęcie współpracy ze szkołą wynikało najczęściej z działań samych rodziców, choć widoczne było również odgórne wsparcie ze strony władz oświatowych. Za takie można uznać rozporządzenia wiedeńskiego Ministerstwa Wyznań i Oświaty z 17 grudnia 1897 r., 21 listopada 1904 r. i 11 czerwca 1908 r., które zobowiązywały szkoły do nawiązania kontaktów z rodzicami i opiekunami uczących się dzieci. Wówczas rozpoczęto organizowanie tak zwanych wywiadówek („konferencji wywiadowczych”). W niepodległej Polsce w 1923 r. w Kuratorium Okręgu Szkolnego Krakowskiego wydano zarządzenie obligujące szkoły średnie (rok później także powszechne) do powoływania komitetów rodzicielskich. Opracowano jednolity regulamin, w którym określono strukturę tych ciał, ich zadania i zakres kompetencji. W skład każdego komitetu szkolnego oprócz rodziców wchodził dyrektor zakładu, katecheta i nauczyciel delegowany przez radę pedagogiczną. Stworzono też Komitet Okręgowy, działający przy krakowskim kuratorium³.

Oprócz tworzenia związków rodzicielskich działających na terenie poszczególnych szkół rozpoczęto też organizowanie ciał przedstawicielskich na szerszym forum – lokalnym, regionalnym i ogólnopolskim. W 1924 r. zarejestrowano Zjednoczenie Zrzeszeń Rodzicielskich⁴, a rok później zwołano jego pierwszy zjazd⁵. Podjęto również kilka prób (choć niezbyt udanych) uruchomienia tytułów prasowych podejmujących tematykę miejsca i roli rodziców w życiu szkoły: „Rodzina. Wydawnictwo społeczno-wy-

² K. Jakubiak, *Organizacje rodzicielskie i instytucjonalne formy współpracy domu i szkoły w Królestwie Polskim oraz w okresie II Rzeczypospolitej*, „Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Bydgoszczy. Studia Pedagogiczne” 1992, z. 18, s. 112–114.

³ Do Dyrekcji gimnazjów i seminariów w sprawie regulaminu „Kół Rodzicielskich” [rozporządzenie kuratorium L. 1032 pr.], „Dziennik Urzędowy Kuratorium Okręgu Szkolnego Krakowskiego” 1923, r. 2, nr 6, s. 126.

⁴ *Statut Zjednoczenia Zrzeszeń Rodzicielskich*, Warszawa 1926.

⁵ *1-szy Ogólnokrajowy Zjazd Przedstawicieli Zrzeszeń Rodzicielskich zwołany w Warszawie w dn. 9 i 10 kwietnia 1927 roku przez Zjednoczenie Zrzeszeń Rodzicielskich w Polsce*, „Głos Rodziców” 1927, nr 3–4, s. 4–16. Kolejny zjazd odbył się już rok później.

chowawcze” (1922–1923), „Głos Rodziców” (1927), „Rodzina i Dziecko” (1935–1939) oraz „Dom i Szkoła Powszechna” (1939)⁶. Po przewrocie majowym w strukturze sanacyjnej organizacji „Zrąb” utworzono w 1931 r. Zespół Rodziców – organizację o zasięgu ogólnokrajowym i o szerokim programie obywatelskiego wychowania młodzieży. Materiał instruktażowy dla rodziców stanowiły także publikacje książkowe, w których omawiano zagadnienia relacji ze szkołą⁷ lub prezentowano wyniki praktycznych doświadczeń⁸.

Wśród najważniejszych kierunków aktywności rodzicielskiej wymienić należy: pracę samokształceniową, współdziałanie z dyrekcjami szkół i gronem pedagogicznym, działalność rozrywkowo-oświatową i w zakresie kultury fizycznej dla młodzieży oraz działania charytatywne i pomocowe⁹. Oblicza się, że współpraca rodziców ze szkołą w Polsce była zorganizowana we wszystkich szkołach średnich państwowych żeńskich oraz w większości szkół państwowych męskich, w 70% szkół średnich prywatnych i prawie w 60% szkół powszechnych¹⁰. Jednak najważniejszą

⁶ K. Jakubiak, *Geneza relacji i współpracy rodziny i szkoły w polskiej myśli pedagogicznej oraz praktyce edukacyjnej od XIX do połowy XX wieku*, „Edukacja Elementarna w Teorii i Praktyce” 2014, t. 34, nr 4, s. 34.

⁷ A. Rondthaler, *Czego szkoła oczekuje od rodziców*, Książnica – Atlas, Lwów – Warszawa 1930; E. Szeinbokówna, *Współpraca domu ze szkołą*, Książnica – Atlas, Lwów – Warszawa 1930; J. Janota-Bzowski, *Szkoła i rodzina. Ich wzajemny stosunek i formy współżycia*, Książnica – Atlas, Lwów – Warszawa 1930; J. Adamski, *Koło Rodzicielskie i Patronaty Klasowe*, Nakładem Księgarni i Wydawnictwa J. Szkolnika, Lwów 1932; M. Jędrzejewiczowa, S. Seweryn, *Nowa szkoła polska a życie*, Drukarnia Artystyczna, Warszawa 1933; J. Rendznerowa, *Współdział rodziców w obywatelskim wychowaniu młodzieży*, Zakłady Graficzne „Legion”, Warszawa 1935; Z. Iwaszkiewiczowa, *Współpraca rodziny i szkoły*, Naczelny Instytut Akcji Katolickiej, Poznań 1936.

⁸ S. Lisowski, *Współpraca szkoły z domem. Z doświadczeń przeprowadzonych na terenie Szkoły Ćwiczeń przy Seminarium Nauczycielskim w Wilnie*, Nasza Księgarnia, Wilno 1935; K. Chmielewski, K. Juszcakowski, S. Dulewicz, *Współpraca domu i szkoły*, [w:] *Prywatne Męskie Gimnazjum Stefana Batorego „Szkoła Lubelska” w XXX-lecie. 1906–1936*, oprac. Z. Kukulski, [b.w.], Lublin 1936, s. 255–280; F. Kozanecki, *Dzisiejsze formy współdziałania domu i szkoły*, „Dziennik Urzędowy Kuratorium Okręgu Szkolnego Poznańskiego” 1935, r. 12, nr 4, s. 141–150.

⁹ Szerzej: E. Magiera, *Aspekty współpracy szkoły i domu w świetle dzienników urzędowych kuratorów okręgów szkolnych w Polsce w latach 1932–1939*, „Wychowanie w Rodzinie” 2015, t. 12, nr 2, s. 175–196.

¹⁰ M. Okrasa, *Współpraca rodziny i szkoły na przykładzie szkół w Lublinie w okresie II Rzeczypospolitej*, „Wychowanie w Rodzinie” 2013, t. 7, nr 1, s. 231. Z ankiety

rolę odgrywały organizacje rodziców działające na terenie poszczególnych klas i szkół – tak zwane patronaty szkolne, zwane też opieką szkolną, kołami opieki rodzicielskiej czy kołami rodziców, których zakres działań był bardzo zróżnicowany.

We Lwowie – jako liczącym się ośrodku edukacyjnym – znajdowało się w okresie międzywojennym 12 polskich gimnazjów państwowych, 2 państwowe gimnazja ukraińskie oraz kilkanaście szkół średnich prywatnych prowadzonych przez kongregacje religijne, towarzystwa społeczne oraz prywatne osoby¹¹. Do większości tych placówek uczęszczała młodzież różnych wyznań i narodowości, natomiast do części szkół prywatnych chodziła wyłącznie młodzież żydowska, niemiecka czy ukraińska. W czasie I wojny światowej i trudnych lat powojennych instytucjonalna aktywność rodziców praktycznie nie istniała. Jedynie w niektórych placówkach powstały tak zwane koła (komitety) matek prowadzące działalność o charakterze charytatywnym. Na przykład w III Gimnazjum im. Stefana Batorego w roku szkolnym 1920/1921 Komitet Matek urządził gwiazdkę dla młodzieży i obdarzył najuboższych uczniów podarunkami (w szczególności

przeprowadzonej w 1935 r. na terenie poznańskiego okręgu szkolnego wynikało, że w latach 20. w szkołach średnich bardzo szybko przybywało rad rodziców – od 6 w 1923 r. do 97 pod koniec okresu międzywojennego, co obejmowało 100% szkół (F. Kozanecki, *Sprawozdanie ze stanu Kół Rodzicielskich przy szkołach średnich ogólnokształcących w Okręgu Szkolnym Poznańskim*, „Dziennik Urzędowy Kuratorium Okręgu Szkolnego Poznańskiego” 1935, r. 12, nr 4, s. 151).

¹¹ Na temat potencjału edukacyjnego Lwowa istnieje już dość obszerna literatura, ale jest ona bardzo rozproszona i fragmentaryczna. Zob. m.in. G. Siudut, *Cesarsko-królewskie gimnazja państwowe miasta Lwowa na drodze transformacji w gimnazja państwowe polski niepodległej 1914–1922*, „Biuletyn Biblioteki Jagiellońskiej” 2013, r. 63, s. 187–211; G. Siudut, *Rozwój potencjału edukacyjnego szkolnictwa średniego ogólnokształcącego w lwowskim okręgu szkolnym w latach 1921–1939*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Historyczne” 2012, t. 139, s. 117–124; G. Siudut, *Państwowe męskie szkoły średnie ogólnokształcące na tle szkolnictwa średniego ogólnokształcącego we Lwowie w latach 1921–1939*, „Biuletyn Biblioteki Jagiellońskiej” 2011, r. 61, s. 85–113; K. Sanojca, *Relacje polsko-ukraińskie w szkolnictwie państwowym południowo-wschodnich województw Drugiej Rzeczypospolitej*, Towarzystwo Wydawnicze „Historia Iagelonica”, Kraków 2013; J. M. Kowalczyk, *XI (jedenaste) Państwowe Liceum i Gimnazjum im. J. i J. Śniadeckich we Lwowie (nr 569), (lata szkolne: 1922/1923–1938/1939). Dokumenty przeszłości*, [nakł. autora], Kraków 2004; J. M. Kowalczyk, *XII Państwowe Liceum i Gimnazjum im. St. Szczepanowskiego we Lwowie nr 570 (1925–1939)*, [nakł. autora], Kraków 2003; L. Jaworski, *Gimnazjum VI im. Stanisława Staszica we Lwowie 1902–1927. Dzieje i ludzie*, Komitet Jubileuszowy Gimnazjum VI, Lwów 1927.

ści bielizną)¹². Podobną działalność pod przewodnictwem Z. Pelczarskiej prowadziło Koło Matek założone w 1919 r. w X Gimnazjum im. Henryka Sienkiewicza, które wydawało uczniom śniadania i dostarczało przed świętami Bożego Narodzenia odzież najbiedniejszym¹³. Dopiero stabilizacja sytuacji politycznej spowodowała, że mniej więcej w połowie lat 20. zaczęto tworzyć bardziej formalne stowarzyszenia rodziców działające na terenie lwowskich gimnazjów. Organizacje te musiały posiadać swój statut i zostać wpisane do rejestru stowarzyszeń prowadzonego przez Lwowski Urząd Wojewódzki.

Trafną obserwację na temat roli współpracy pomiędzy szkołą a rodzicami zamieszczono w *Sprawozdaniu dyrektora IX Gimnazjum Państwowego im. Jana Kochanowskiego z 1921 r.*:

Nie tylko pożądanym, ale wprost koniecznym jest kontakt nauczycielstwa z rodzicami dla celów wychowawczych. Nauczyciel widzi ucznia na jednym zwykle tle nauki szkolnej, z pracy, z zajęć i zabaw domowych go nie zna, rodzice natomiast nie widzą nigdy swego syna na tle pracy szkolnej w klasie i mają zwykle jednostronne pojęcie o zdolnościach jego, zwłaszcza że patrzą nań często przez różowe szkieleta miłości rodzicielskiej. Dopiero przy wspólnym zetknięciu się i omówieniu sprawa wychowania ucznia może być racjonalniej poprowadzona. Nauczyciel korzysta z informacji domowych, a rodzice słysząc fachowy sąd i uwagi bezstronnego człowieka życzliwego, któryby chciał im pomóc do dobrego wychowania syna. Idzie tylko o to, aby i rodzice byli szczerzy, gdyż nie idzie tu o efekt chwilowy, ale o należyte wychowanie ucznia. Takie pogadanki z rodzicami odbywały się zwykle raz na 2 tygodnie pracy szkolnej, a zawsze po konferencji wykazowej¹⁴.

Gotowość do podjęcia tego typu współpracy spowodowała, iż z czasem komitety rodzicielskie stały się nieodłącznym elementem życia szkół średnich we Lwowie. Przyświecał im jeden cel – wspomaganie placówek

¹² Koło Matek działało też w VIII Gimnazjum (zob. *Sprawozdanie dyrektora Państwowego VIII Gimnazjum Realnego im. Jędrzeja Śniadeckiego we Lwowie za rok szkolny 1920/1921*, Lwów 1921, s. 6–7).

¹³ *Sprawozdanie dyrektora Gimnazjum (X) im. Henryka Sienkiewicza we Lwowie za rok szkolny 1920/1921*, Lwów 1921, s. 8.

¹⁴ *Sprawozdanie dyrektora Gimnazjum Państwowego IX imienia Jana Kochanowskiego we Lwowie za rok szkolny 1921*, Lwów 1921, s. 11.

oświatowych i ich uczniów w realizacji zadań wychowawczych oraz edukacyjnych¹⁵. Odmienności w realizacji tego zadania wynikały głównie z charakteru poszczególnych szkół, specyficznych potrzeb różnych grup młodzieży i nieco inaczej rozłożonych akcentów.

Wśród różnorodnych form rodzicielskiego wsparcia szkoły ważna była pomoc w likwidacji wojennych szkół, angażowanie się w remonty placówek i wzbogacenie zasobów pomocy dydaktycznych. Przykładowo ukonstytuowane w roku szkolnym 1927/1928 Koło Rodzicielskie we wspomnianym już III Gimnazjum w znaczącym stopniu przyczyniło się do „rekonstrukcji urządzeń higienicznych i auli”¹⁶. Jednak jedną z najbardziej rozwiniętych form aktywności rodziców na terenie szkoły było prowadzenie akcji charytatywnych, a zwłaszcza zapewnienie uczniom ciepłych napojów i posiłków.

Jedno z pierwszych kół rodzicielskich we Lwowie powstało w 1923 r. w XII Gimnazjum państwowym im. Stanisława Szczepanowskiego. Zajmowano się ono głównie działalnością dobroczynną. W ramach dożywiania młodzieży wydawano bezpłatnie drugie śniadania. W roku szkolnym 1932/1933 dostawało je 60 najbiedniejszych uczniów. Korzystano tu z darów Wojewódzkiego Komitetu Pomocy dla Bezrobotnych we Lwowie, które przekazało na ten cel 100 kg cukru i 50 kg mieszanki kawowo-cukrowej. W tym samym roku opłacano także częściowo chesne za kilkudziesięciu uczniów oraz udzielono kilku bezzwrotnych zapomóg i kilkanaście pożyczek. Członkowie komitetu zorganizowali zabawę karnawałową, czerwcowy festyn i wieczorek „Święto Morza”, a dochód z tych imprez przeznaczili na dofinansowanie wyjazdów ubogiej młodzieży na kolonie wakacyjne prowadzone przez Towarzystwo Nauczycieli Szkół Średnich i Wyższych [dalej: TNSW]. W szkole działały też patronaty dla poszczególnych klas, prowadzące działalność samokształceniową. Na przykład rodzice uczniów klasy III mogli wysłuchać wykładu i wziąć udział w dyskusji na temat „Jaką powinna być działalność wychowawcza domu rodzicielskiego”¹⁷.

¹⁵ Ogólną klasyfikację zadań stawianych związkom rodziców zaproponował K. Jakubiak (*Organizacje rodzicielskie...*, dz. cyt., s. 38).

¹⁶ *Sprawozdanie dyrekcji Państwowego Gimnazjum III. im. Króla Stefana Batorego we Lwowie za rok szk. 1927/1928, z uwzględnieniem dziesięciolecia 1918–1928*, Lwów 1928, s. 33.

¹⁷ *Sprawozdanie dyrekcji Państwowego Gimnazjum XII. im. Stan. Szczepanowskiego we Lwowie za rok szkolny 1932/1933*, Lwów 1933, s. 30.

Gdy w 1925 r. w VI Gimnazjum powstało koło rodzicielskie, przygotowano także składający się z 11 paragrafów regulamin jego działalności. Określono w nim skład komitetu szkolnego, który tworzyło 16 rodziców, 2 przedstawiciele grona pedagogicznego oraz dyrektor. Jako główny cel stowarzyszenia przyjęto współpracę rodziców ze szkołą „w sprawach wychowania i kształcenia młodzieży [...] dla osiągnięcia wspólnego zadania domu i szkoły, jakim jest wychowanie zdrowego i świadomego swych obowiązków wobec ojczyzny i społeczeństw obywatela”¹⁸. Zakres działań koła przewidywał współudział rodziców we wszystkich przedsięwzięciach podejmowanych przez szkołę, różnorodne formy wspierania niezamożnej młodzieży oraz doposażanie zakładu w środki dydaktyczne (już w pierwszym roku działalności kupiono między innymi epidiaskop)¹⁹. Z rodzicielskiego środowiska tej szkoły wypłynęła także inicjatywa zrzeszenia istniejących kół i stworzenia wspólnej organizacji. Aby zrealizować ten pomysł, wystosowano pisma do działających wówczas 12 kół rodzicielskich. Na zebraniu 25 kwietnia 1926 r. powołano do życia Związek Kół Rodzicielskich we Lwowie²⁰.

W rozliczeniu finansowym koła rodzicielskiego uczniów II Gimnazjum im. Karola Szajnochy za rok szkolny 1928/1929 wykazano, że składki uczniowskie stanowiły około 40% uzyskiwanych dochodów, a na pozostałe 60% składały się wpłaty dokonywane w ramach specjalnych zbiórek (na cele przeciwgruźlicze, Ligę Obrony Przeciwlotniczej i Przeciwgazowej [dalej: LOPP] i inne) oraz subwencje (TNSW, magistratu lwowskiego) i kwoty uzyskane z organizowanych przez szkołę imprez (kino, wieczornica), a nawet drobne monety znalezione w szkole lub na ulicy²¹. Pozyskane fundusze przeznaczano na bardzo zróżnicowane cele. Największą część wydatków stanowiły zasiłki na czesne (22%), utrzymanie dwóch uczniów w bursie (16%) i dopłata do kolonii wakacyjnych (13%). Dożywianie i leczenie biedniejszych uczniów, doposażanie ich w ubranie i buty pochłaniało

¹⁸ Taki cel działania określono w §1 Regulaminu Koła Rodzicielskiego. *Sprawozdanie dyrekcji Państwowego Gimnazjum VI im. Stanisława Staszica we Lwowie za rok szkolny 1925/1926*, Lwów 1926, s. 11.

¹⁹ Tamże, s. 10.

²⁰ Tamże, s. 8–10. Niestety trudno określić dalszy przebieg i efekty jego działalności.

²¹ *Sprawozdanie dyrekcji Państwowego Gimnazjum im. K. Szajnochy we Lwowie za rok szkolny 1928/1929*, Lwów 1929, s. 14.

26% rocznego budżetu. Mniejsze kwoty wydatkowano na LOPP, zasiłki wakacyjne, obóz harcerski, na nagrody i legitymacje szkolne²².

Stowarzyszenie rodziców w v Gimnazjum im. Hetmana Stanisława Żółkiewskiego w roku szkolnym 1931/1932 wydawało dziennie 80 śniadań (w części darmowych)²³. Koło to działało od 1928 r., choć formalnie osobowość prawną uzyskało dopiero 10 lat później. Liczyło ono około 400 członków i posiadało rozbudowaną strukturę z podziałem na sekcje. Na początku lat 30. należący do niego rodzice opłacali 50 gr składki miesięcznie. Z tych funduszy kupowano potrzebny szkole sprzęt, na przykład lampę kwarcową do gabinetu lekarskiego, a nawet automat do płukania szklanek²⁴. Koło brało czynny udział we wszystkich uroczystościach organizowanych w zakładzie, a w 1938 r. ufundowało dla gimnazjum sztandar²⁵. Podobnie w IX Gimnazjum kilka lat wcześniej, w 1930 r., rodzice sfinansowali zakup szkolnego sztandaru²⁶. Natomiast w VII Gimnazjum im. Tadeusza Kościuszki 17 marca 1935 r. odbyła się uroczystość odsłonięcia tablicy współfundowanej przez Koło Rodzicielskie i dyrekcję, poświęconej uczniom szkoły poległym w obronie ojczyzny²⁷.

Na terenie Państwowego Gimnazjum z ukraińskim językiem nauczania, a więc dawnego galicyjskiego gimnazjum akademickiego, szkoły posiadającej kilkunastowiekową tradycję i będącej kuźnią ukraińskiej inteligencji²⁸,

²² Tamże, s. 15.

²³ M. Gajak-Toczek, *Dzieje v Gimnazjum Państwowego we Lwowie. Wydarzenia, fakty, sylwetki uczniów i nauczycieli*, „Acta Universitatis Lodzianis. Folia Litteraria Polonica” 2011, t. 14, nr 2 (19), s. 219.

²⁴ *Sprawozdanie dyrekcji Państwowego Gimnazjum v im. Hetmana Stanisława Żółkiewskiego we Lwowie za rok szkolny 1931/1932*, Lwów 1932, s. 18.

²⁵ *Sprawozdanie dyrekcji Państwowego Gimnazjum v im. Hetmana Stanisława Żółkiewskiego we Lwowie za rok szkolny 1937/1938*, Lwów 1938, s. 50–52.

²⁶ *Sprawozdanie dyrekcji za rok szkolny 1929–1930. Państwowe Gimnazjum IX Humanistyczne im. Jana Kochanowskiego we Lwowie*, Lwów 1930, s. 33–34.

²⁷ *Sprawozdanie dyrekcji Gimnazjum VII im. Tadeusza Kościuszki we Lwowie za rok szkolny 1934/1935*, Lwów 1935, s. 23.

²⁸ Б. Романенчук (red.), *Ювілейна книга української академічної гімназії у Львові. На 100-річчя першого українського іспиту зрілості* [Księga jubileuszowa ukraińskiego gimnazjum akademickiego we Lwowie. Na stulecie pierwszego ukraińskiego egzaminu dojrzałości], cz. 1–2, Monachium – Filadelfia 1978–1982; *Академічна гімназія у Львові. Історія і сучасність. Збірник праць наукової конференції* [Gimnazjum akademickie we Lwowie. Historia i współczesność, zbiór referatów konferencji naukowej], Lwów 1999.

Koło Rodziców rozpoczęło działalność w kwietniu 1928 r., gdy lwowski Urząd Wojewódzki zatwierdził statut tej organizacji. W sprawozdaniach szkolnych podkreślano, że dzięki wsparciu rodziców możliwe było opłacenie kilkudziesięciu uczniom czesnego (taksy administracyjnej), udzielenie wsparcia finansowego na zakup odzieży, leków i książek, a także dofinansowanie do wakacyjnych wyjazdów. Regularnie prowadzono również akcję dożywiania, a fakt, że wydawano 80–100 bezpłatnych porcji oraz 100–120 porcji płatnych częściowo, wskazuje, jak rozległy był zakres tej pomocy. Obliczono, że w ciągu jednego roku szkolnego wydawano około 20 000 porcji żywniowych, na które składały się mleko, herbata, kawa, kakao, bułki lub chleb z szynką. Było to możliwe dzięki finansowemu i materialnemu wsparciu ze strony Urzędu Wojewódzkiego, Magistratu miasta Lwowa oraz ukraińskich towarzystw i organizacji (Narodnoj Hostinicy i Narodnoj Torgowli). Organizacją tej pomocy zajmował się Komitet, składający się z 3 profesorów oraz 10 matek²⁹.

W uruchomionej na początku XX w. filii gimnazjum ukraińskiego Koło Rodziców utworzono w 1929 r. i w tym samym roku zatwierdzono jego statut. Działalność stowarzyszenia koncentrowała się wokół dożywiania młodzieży, finansowego wsparcia ubogich uczniów w opłacaniu czesnego oraz ubezpieczenia od nieszczęśliwych wypadków, opieki nad samorządami klasowymi, a także organizacji szkolnych imprez i prowadzenia wypoczynku wakacyjnego. Zwłaszcza to ostatnie zadanie było w tej szkole prowadzone z dużym rozmachem. Z inicjatywy jednego z nauczycieli – profesora Teofila Mrica – rozpoczęto od 1921 r. gromadzenie funduszy na budowę wakacyjnego domu dla młodzieży. Sprawa nabrała przyśpieszenia, gdy metropolita lwowski Andriej Szeptycki ofiarował na ten cel jednomorgową działkę i 100 m³ drewna. Jednak niewystarczające zasoby finansowe oraz trudności w pozyskaniu kredytu spowodowały, że Koło Rodziców zrezygnowało z podarowanej działki i zdecydowało się na zakupienie 9 marca 1932 r. goto-

²⁹ *Sprawozdanie dyrekcji Państwowego Gimnazjum z ukraińskim językiem nauczania za lata 1920/1921–1930/1931*, Lwów 1931, s. 38–39. Dożywianie młodzieży prowadzone było regularnie, do końca okresu międzywojennego (*Звідомлення про життя й працю в державній гімназії з українською мовою навчання-філії у Львові у 1937–1938 шкільному році* [Sprawozdanie z życia i pracy w państwowym gimnazjum z ukraińskim językiem wykładowym we Lwowie w roku szkolnym 1937/1938], Lwów 1938, s. 38).

wego 14-izbowego budynku w Karpatach (we wsi Jamna, niedaleko znanej turystycznej miejscowości Jaremcze). Od tej pory obiekt służył młodzieży podczas dwóch miesięcznych wakacyjnych turnusów, a przebywało na nich co roku ponad 50 uczniów (część po niższej opłacie, a kilka osób bezpłatnie)³⁰. Plan założenia własnej kolonii letniej miało również w II połowie lat 30. koło rodzicielskie męskiego gimnazjum prowadzonego przez Żydowskie Towarzystwo Szkoły Ludowej i Średniej, ale nie udało się zrealizować tego projektu³¹. Natomiast swój ośrodek kolonijny w Cisnej w Bieszczadach posiadało Prywatne Gimnazjum Żeńskie im. Zofii Strzałkowskiej. Na wypoczynek letni kilku niezamożnych uczennic składały się ich koleżanki. Nad całą akcją czuwali nauczyciele, a nie rodzice³² (w szkołach prywatnych czynnik rodzicielski był znacznie mniej widoczny).

Do prowadzonego przez Urząd Wojewódzki rejestru stowarzyszeń Koło Rodzicielskie Gimnazjum Męskiego Żydowskiego Towarzystwa Szkoły Ludowej i Średniej z siedzibą we Lwowie wpisano 19 marca 1934 r. W praktyce zaangażowanie rodziców w pracę szkoły było widoczne już we wcześniejszych latach. Spośród działających w Kole sekcji najszerzą działalność rozwijała tak zwana stacja dożywiania, czyli bufet, w którym oferowano (za darmo lub za niewielką opłatą) kakao, mleko, herbatę, bułki, kanapki oraz ciastka. Niezamożni otrzymywali bezpłatnie szklankę kakao lub mleka i dwie bułki (takich śniadań na początku lat 30. wydawano około 60 dziennie³³). Podkreślano, że pracujące tam matki czynią to „bezinteresownie, co dzień całe prawie przedpołudnie tracą dla dobra młodzieży, przy czym nie posługują się wcale najemnymi płatnymi siłami, ale same wszelkie prace, z prowadzeniem stacji związane, wykonują”³⁴. Koło pro-

³⁰ *Звідомлення про життя...* [Sprawozdanie z życia...], dz. cyt., s. 45–48.

³¹ *Sprawozdanie Wydziału Kola Rodzicielskiego*, „Sprawozdawca. Pismo dla młodzieży Gimnazjum Męskiego Ż. T. S. L. i Śr. we Lwowie” 1935/1936, t. 7, z. 15, s. 20.

³² *Sprawozdanie Zakładu Naukowego Żeńskiego z prawem publiczności im. Zofii Strzałkowskiej za rok szkolny 1925/1926*, Lwów 1926, s. 108.

³³ W roku szkolnym 1933/1934 liczba ta jeszcze wzrosła do „80–125 śniadań, z czego około 50% bezpłatnych”. *Sprawozdanie Kola Rodzicielskiego od września 1933 r. do końca marca 1934 r.*, „Sprawozdawca. Pismo dla młodzieży Gimnazjum Męskiego Ż. T. S. L. i Śr. we Lwowie” 1933/1934, t. 5, z. 13, s. 18.

³⁴ *Sprawozdanie Kola Rodzicielskiego od września 1932 r. do 15 marca 1933 r.*, „Sprawozdawca. Pismo dla młodzieży Gimnazjum Męskiego Ż. T. S. L. i Śr. we Lwowie” 1932/1933, t. 4, z. 2, s. 14.

wadziło także „stację stypendiów” i „stację odzieży”. Ponadto gromadzono środki na zorganizowanie kolonii wakacyjnej, a nawet założono „biuro pośrednictwa pracy, aby korepetycje dostawali zdolni uczniowie naszego zakładu lub fachowcy”³⁵. Istniała także sekcja kulturalna³⁶. Działalność wychowawczą prowadzono zarówno w obrębie patronatów klasowych, jak i na spotkaniach ogólnych. Patronaty odbywały stałe posiedzenia bezpośrednio przed każdą konferencją wywiadowczą, w czasie których omawiano sprawy dotyczące współpracy domu ze szkołą: frekwencję, czytelnictwo młodzieży, organizację pracy domowej, przynależność do organizacji pozaszkolnych, korepetycje, pomoc materialną dla uczniów. Natomiast podczas odbywających się co dwa tygodnie plenarnych posiedzeń Koła Rodzicielskiego zajmowano się sprawami finansowymi i organizacją imprez szkolnych. W roku szkolnym 1933/1934 rodzice wysłuchali też referatów na temat nowego ustroju szkolnego i nowych programów nauczania. Z Urzędu Wojewódzkiego pozyskano 100 kg cukru. Jesienią natomiast przeprowadzono akcję odzieżową – zbiórkę w sklepach i magazynach, w wyniku której zgromadzono i rozdzielono między niezamożnych uczniów 187 różnych części garderoby. Jednego chorego ucznia wysłano na ferie zimowe. Wydano też nieodpłatnie 230 bloczków na wizyty w publicznych zakładach kąpielowych³⁷. Co ciekawe, nie tylko zakres pomocy materialnej był szeroki, lecz także wyniki tych działań relacjonowano bardzo szczegółowo (na przykład w szkolnej gazecie poinformowano, że „dzięki staraniom Koła Rodzicielskiego rozdzielono na zimę między uczniów 24 par zelówek, 26 par rękawiczek, 36 par skarpetek, 18 szalików, 2 ubrania, 1 płaszcz i bieliznę”)³⁸. Z powodu wydatkowania zbyt dużej sumy na prowadzenie kolonii wakacyjnej w 1933 r. w Kossowie powstał deficyt – ograniczono więc liczbę stypendiów. Ofiarowano 40 zł na fundusz szkolnictwa polskiego za granicą. Prowadzono zbiórkę (także uliczną) na rzecz kolonii wakacyjnej oraz akcji wsparcia budowy własnej sali gimnastycznej. W prywatnym gimnazjum Adeli Karp-Fuchsowej, do którego uczęszczała głównie żeńska młodzież

³⁵ Tamże, s. 15.

³⁶ *Sprawozdanie Wydziału Koła Rodzicielskiego*, dz. cyt., s. 20.

³⁷ *Sprawozdanie Koła Rodzicielskiego od września 1933...*, dz. cyt., s. 18–19.

³⁸ „Sprawozdawca. Pismo dla młodzieży Gimnazjum Męskiego Ż. T. S. L. i Śr. we Lwowie” 1931/1932, t. 3, z. 2, s. 11.

żydowska, współpracę domu ze szkołą realizowało Koło Rodzicielskie, które nie tylko wspomagało uczniów materialnie, lecz także było pomocne w organizacji dyżurów na zabawach, a nawet na dworcu kolejowym³⁹. Aby czuwać nad bezpieczeństwem i zachowaniem się młodzieży, w Państwowym Gimnazjum Żeńskim im. Królowej Jadwigi powołano sekcję „opieki nad uczennicami dojeżdżającymi [która] odbywała dyżury na dworcach kolejowych w czasie odjazdu pociągów”⁴⁰.

Również istniejące w Prywatnym Liceum i Gimnazjum Żeńskim im. Juliusza Słowackiego Koło Rodzicielskie prowadziło rozległą działalność – dopłacało wychowankom do czesnego, fundowało pobyty na koloniach zimowych i letnich, udzielało zapomóg, dofinansowywało wycieczki szkolne i organizowało seanse filmowe, lekcje tańców i zabawy w okresie karnawału⁴¹. W ostatnich latach międzywojnia pojawiły się też inne formy aktywności – opłacenie uczennicom pobytu na obozie przysposobienia wojskowego, zakupy masek przeciwgazowych dla szkolnej drużyny LOPP oraz wpłaty na Fundusz Obrony Narodowej. W ostatnim roku przed wojną rodzice pokryli koszty instalacji radiowej w całym zakładzie (trzy głośniki na każdej kondygnacji gmachu) – wydali na ten cel 500 zł. Jednak nawet mimo tak rozległych działań na obraz współpracy domu i szkoły spoglądano trzeźwo i realistycznie. Dyrektorka szkoły Jadwiga Białkowska wyrażała się na ten temat wręcz krytycznie:

³⁹ *Sprawozdanie dyrekcji Prywatnego Gimnazjum Adeli Karp-Fuchsowej za rok szkolny 1932/1933*, Centralny państwowy historyczny archiw Ukrainy, m. Lwów, Kuratorium Okręgu Szkolnego [dalej: CDIAUL], f. 179, op. 3, spr. 853, k. 7.

⁴⁰ *Państwowe Gimnazjum Żeńskie im. Królowej Jadwigi we Lwowie. Roczne sprawozdanie przełożonej za rok szkolny 1936/1937*, CDIAUL, f. 179, op. 3, spr. 391, k. 55.

⁴¹ Udział rodziców w tej szkole był szczególnie duży, gdyż właścicielem założonej w 1902 r. placówki było Towarzystwo Prywatnego Gimnazjum Żeńskiego we Lwowie, a wśród jego członków znajdowali się również rodzice uczennic. Przykładowo w roku szkolnym 1929/1930 towarzystwo liczyło 47 członków, a zarząd tworzyli: prezes dr Stanisław Niemczycki, profesor i były rektor Akademii Weterynaryjnej; zastępca prezesa Aniela Rudnicka, dyrektorka szkoły im. św. Marcina; sekretarz Zofia Notryczanka, profesor gimnazjum; skarbnik Otton Schuttern, profesor gimnazjum; Jadwiga Romerowa, żona profesora Uniwersytetu; doktor Stanisław Lempicki, profesor Uniwersytetu Lwowskiego; Zofia Strycharska, żona profesora gimnazjum oraz Edmund Skarbiński, dyrektor gimnazjum. *Sprawozdanie dyrekcji Gimnazjum im. J. Słowackiego za rok szkolny 1929/1930*, Państwowy archiw Lwowskiej oblasti, f. 1262, op. 200, spr. 1, k. 2.

Do właściwej współpracy wychowawczej niełatwo jednak można było zaangażować matki, przez brak odpowiedniego poziomu i przygotowania do tak ważnej sprawy. Przeważnie to ludzie mało inteligentni, którzy posyłanie do szkoły uważają za szczyt wysiłku rodzicielskiego i często jedynie troskę o sprawy materialne stawiają na pierwszym planie. Zamożniejsi bezkrytycznie ulegają samowoli swych dzieci i chęci łatwego życia bez odpowiedzialności. Próby wciągnięcia do poważniejszej pracy w postaci wspólnych rozważań nad zagadnieniami wychowawczymi na razie zawiodły⁴².

Nie była to odosobniona opinia, choć starano się wyraźnie oddzielić chwalębną postawę rodziców zaangażowanych w działania wychowawcze od osób, które nie wykazywały takiego zrozumienia. Podobne uwagi sformułowała w 1939 r. Ludmiła Madlerowa, dyrektorka jedyne państwowe go gimnazjum żeńskiego we Lwowie:

Rodzice uczennic byli w większości bierni i obojętni wobec spraw szkolnych, chociaż uczęszczali na ogół na zebrania plenarne Koła Rodzicielskiego i brali udział w zebraniach komitetów klasowych. Część rodziców, zwłaszcza Zarząd Koła Rodzicielskiego, kooptowani członkowie poszczególnych sekcji, zarządy komitetów klasowych i inni rodzice ofiarujący w różnych okolicznościach w ciągu roku szkolnego swój czas i pracę okazywali duże zainteresowanie sprawami szkolnymi, pełne zrozumienie wymagań szkoły, zaufanie do Grona Nauczycielskiego, życzliwość i serdeczną troskliwość w stosunku do uczennic, gotowość przyjęcia z pomocą w pracy i w opiece nad uczennicami. Niektórzy rodzice odnosili się do szkoły obojętnie i nieżyczliwie, występowali z pretensjami i żalami, najczęściej nieuzasadnionymi zwłaszcza w związku z klasyfikacją i opłatami szkolnymi. Niektórzy odnosili się lekceważąco i opornie do zarządzeń szkoły, nie dotrzymywali terminów wyznaczonych na załatwienie spraw szkolnych, mimo upomnień⁴³.

Znamienne jest, że w skład zarządów kół rodzicielskich wchodziły postacie o dużym prestiżu społecznym. Na przykład w III Gimnazjum pod koniec lat 20. koło działało „pod przewodnictwem JWPana Rady Wo-

⁴² *Prywatne Liceum i Gimnazjum Żeńskie im. J. Słowackiego we Lwowie. Sprawozdanie [dyrekcji] za rok szkolny 1938/1939*, CDIAUL, f. 179, op. 3, spr. 838, k. 155–156.

⁴³ *Państwowe Gimnazjum Żeńskie im. Królowej Jadwigi we Lwowie. Roczne sprawozdanie przełożonej za rok szkolny 1938/1939*, CDIAUL, f. 179, op. 3, spr. 391, k. 175.

zewództwa Seweryna Krechowickiego, Skarbniczką Koła była JWPani Profesorowa Paula Renecja, sekretarzem prof. B. Czuruk⁴⁴. W v Gimnazjum na czele 400-osobowego Koła Rodzicielskiego stał na początku lat 30. prezes lwowskiego Koła TNSW Edward Kostrzewski⁴⁵. Pierwszym prezesem Komitetu w XII Gimnazjum w 1923 r. był magister Zdzisław Juliusz Zdanowski, major, kierownik apteki szpitala okręgowego⁴⁶, a pod koniec lat 30. w zarządzie Batkiwśkocho krużka, filii gimnazjum ukraińskiego, pracowało dwóch sędziów (Teodor Siwak i Teodor Hładyszowski)⁴⁷.

W wielu kołach była widoczna kobieca dominacja. W sprawozdaniu z działalności rodzicielskiej w żydowskim gimnazjum męskim Towarzystwa Szkoły Średniej i Ludowej w roku szkolnym 1932/1933 wśród wyróżnionych za aktywność 27 osób znalazły się wyłącznie kobiety (przy okazji uskarżano się na „znikomą współpracę reszty rodziców”)⁴⁸. Wybrany na początku roku szkolnego 1935/1936 nowy zarząd Koła w tym gimnazjum liczył 29 osób, w tym tylko 3 mężczyzn (przewodniczący i dwóch zastępców)⁴⁹. Podobna sytuacja miała miejsce w VI Gimnazjum – w 1926 r. do zarządu Koła weszło 16 osób, w tym tylko 5 mężczyzn⁵⁰. Natomiast w filii Gimnazjum ukraińskiego w roku szkolnym 1937/1938 16-osobowy zarząd składał się w połowie z kobiet i mężczyzn⁵¹.

W pierwszych latach po Wielkiej Wojnie udział rodziców w życiu szkoły nie wychodził poza dość wąski zakres, mimo że w tym okresie takie wsparcie było bardzo potrzebne. Dopiero normalizacja życia w drugiej połowie lat 20. spowodowała, że zaczęto dostrzegać potrzebę ich większego zaangażowania w działalność edukacyjno-wychowawczą. Wyrazem tego stało się organizowanie formalnych ciał przedstawicielskich rodziców i opiekunów. W ciągu pierwszego dziesięciolecia niepodległości sto-

⁴⁴ *Sprawozdanie dyrekcji Państwowego Gimnazjum III im. Króla Stefana Batorego we Lwowie za rok szkolny 1927/1928, z uwzględnieniem dziesięciolecia 1918–1928*, Lwów 1928, s. 32.

⁴⁵ *Sprawozdanie dyrekcji Państwowego Gimnazjum V im. Hetmana Stanisława Żółkiewskiego...*, dz. cyt., s. 18.

⁴⁶ *Sprawozdanie dyrekcji Państwowego Gimnazjum XII...*, dz. cyt., s. 30.

⁴⁷ *Звідомлення про життя...*, dz. cyt., s. 43.

⁴⁸ *Sprawozdanie Koła Rodzicielskiego od września 1932...*, dz. cyt., s. 14.

⁴⁹ *Sprawozdanie Wydziału Koła Rodzicielskiego*, dz. cyt., s. 18–20.

⁵⁰ *Sprawozdanie dyrekcji Państwowego Gimnazjum VI im. Stanisława Staszica...*, dz. cyt., s. 8.

⁵¹ *Звідомлення про життя...*, dz. cyt., s. 43.

warzyszenia rodziców powstały prawie we wszystkich szkołach średnich Lwowa, wtedy też szybko następowało poszerzanie wachlarza ich działań, natomiast w drugiej – okrzepły i stały się istotnym elementem pejzażu szkolnego⁵². Jak pisano w dorocznym sprawozdaniu dyrekcji Gimnazjum im. Stefana Batorego w 1930 r., bez współpracy Koła Rodzicielskiego „nie można sobie już obecnie pomyśleć prawidłowego życia Zakładu”⁵³. Rodzicielskie rady czy kółka nie były wyłącznie tworamiasadowymi, ponieważ współpracę domu i szkoły powszechnie uznawano za niezbędną. Co istotne, oprócz działań akcyjnych aktywność rodziców na terenie szkoły miała stały i systematyczny charakter. Istotną część zadań kół rodzicielskich stanowiły inicjatywy o charakterze charytatywnym (było to szczególnie ważne w okresie wielkiego kryzysu), ale starano się też włączać rodziców w realizację programu wychowawczego. Brali więc oni udział we wszystkich uroczystościach szkolnych – jako ich współorganizatorzy bądź zaproszeni goście. Elitarny charakter gimnazjów powodował, że trafiała tam wyselekcjonowana grupa młodzieży, której rodzice i opiekunowie wykazywali się znacznym zaangażowaniem w różnorodne formy współdziałania ze szkołą.

Bibliografia

- I-szy Ogólnokrajowy Zjazd Przedstawicieli Zrzeszeń Rodzicielskich zwołany w Warszawie w dn. 9 i 10 kwietnia 1927 roku przez Zjednoczenie Zrzeszeń Rodzicielskich w Polsce*, „Głos Rodziców” 1927, nr 3–4.
- Adamski J., *Koło Rodzicielskie i Patronaty Klasowe*, Nakładem Księgarni i Wydawnictwa J. Szkolnika, Lwów 1932.
- Академічна гімназія у Львові. Історія і сучасність. збірник праць наукової конференції* [Gimnazjum akademickie we Lwowie. Historia i współczesność, zbiór referatów konferencji naukowej], Lwów 1999.
- Chmielewski K., Juszcakowski K., Dulewicz S., *Współpraca domu i szkoły*, [w:] *Prywatne Męskie Gimnazjum Stefana Batorego „Szkoła Lubelska” w xxx-lecie. 1906–1936*, oprac. Z. Kukulski, [b.w.], Lublin 1936.
- Do Dyrekcji gimnazjów i seminariów w sprawie regulaminu „Kół Rodzicielskich” [rozporządzenie kuratorium L. 1032 pr.], „Dziennik Urzędowy Kuratorium Okręgu Szkolnego Krakowskiego” 1923, r. 2, nr 6, s. 126.

⁵² G. Hecht, *Szkolne konferencje rodzicielskie*, „Miesięcznik Pedagogiczny” 1930, r. 39, nr 12, s. 296–301; G. Hecht, *Szkoły pedagogiczne dla rodziców*, „Miesięcznik Pedagogiczny” 1935, r. 44, nr 12, s. 309–315.

⁵³ *Sprawozdanie dyrekcji Państwowego Gimnazjum III. im. Króla Stefana Batorego we Lwowie za rok szkolny 1929/1930*, Lwów 1930, s. 38.

- Gajak-Toczek M., *Dzieje V Gimnazjum Państwowego we Lwowie. Wydarzenia, fakty, sylwetki uczniów i nauczycieli*, „Acta Universitatis Lodzianis. Folia Litteraria Polonica” 2011, t. 14, nr 2 (19).
- Hecht G., *Szkolne konferencje rodzicielskie*, „Miesięcznik Pedagogiczny” 1930, r. 39, nr 12.
- Hecht G., *Szkoły pedagogiczne dla rodziców*, „Miesięcznik Pedagogiczny” 1935, r. 44, nr 12.
- Iwaszkiewiczowa Z., *Współpraca rodziny i szkoły*, Naczelny Instytut Akcji Katolickiej, Poznań 1936.
- Jakubiak K., *Geneza relacji i współpracy rodziny i szkoły w polskiej myśli pedagogicznej oraz praktyce edukacyjnej od XIX do połowy XX wieku*, „Edukacja Elementarna w Teorii i Praktyce” 2014, t. 34, nr 4.
- Jakubiak K., *Organizacje rodzicielskie i instytucjonalne formy współpracy domu i szkoły w Królestwie Polskim oraz w okresie II Rzeczypospolitej*, „Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Bydgoszczy. Studia Pedagogiczne” 1992, z. 18.
- Janota-Bzowski J., *Szkoła i rodzina. Ich wzajemny stosunek i formy współżycia*, Książnica – Atlas, Lwów – Warszawa 1930.
- Jaworski L., *Gimnazjum VI im. Stanisława Staszica we Lwowie 1902–1927. Dzieje i ludzie*, Komitet Jubileuszowy Gimnazjum VI, Lwów 1927.
- Jędrzejewiczowa M., Seweryn S., *Nowa szkoła polska a życie*, Drukarnia Artystyczna, Warszawa 1933.
- Kowalczuk J. M., *XI (jedenaste) Państwowe Liceum i Gimnazjum im. J. i J. Śniadeckich we Lwowie (nr 569), (lata szkolne: 1922/1923–1938/1939). Dokumenty przeszłości*, [nakł. autora], Kraków 2004.
- Kowalczuk J. M., *XII Państwowe Liceum i Gimnazjum im. St. Szczepanowskiego we Lwowie nr 570 (1925–1939)*, [nakł. autora], Kraków 2003.
- Kozanecki F., *Dzisiejsze formy współdziałania domu i szkoły*, „Dziennik Urzędowy Kuratorium Okręgu Szkolnego Poznańskiego” 1935, r. 12, nr 4, s. 141–150.
- Kozanecki F., *Sprawozdanie ze stanu Kół Rodzicielskich przy szkołach średnich ogólnokształcących w Okręgu Szkolnym Poznańskim*, „Dziennik Urzędowy Kuratorium Okręgu Szkolnego Poznańskiego” 1935, r. 12, nr 4.
- Lisowski S., *Współpraca szkoły z domem. Z doświadczeń przeprowadzonych na terenie Szkoły Ćwiczeń przy Seminarium Nauczycielskim w Wilnie*, Nasza Księgarnia, Wilno 1935.
- Magiera E., *Aspekty współpracy szkoły i domu w świetle dzienników urzędowych kuratoriów okręgów szkolnych w Polsce w latach 1932–1939*, „Wychowanie w Rodzinie” 2015, t. 12, nr 2.
- Okrasa M., *Współpraca rodziny i szkoły na przykładzie szkół w Lublinie w okresie II Rzeczypospolitej*, „Wychowanie w Rodzinie” 2013, t. 7, nr 1.
- Państwowe Gimnazjum Żeńskie im. Królowej Jadwigi we Lwowie. Roczne sprawozdanie przełożonej za rok szkolny 1936/1937*, CDIAUL, f. 179, op. 3, spr. 391.
- Państwowe Gimnazjum Żeńskie im. Królowej Jadwigi we Lwowie. Roczne sprawozdanie przełożonej za rok szkolny 1938/1939*, CDIAUL, f. 179, op. 3, spr. 391.
- Prywatne Liceum i Gimnazjum Żeńskie im. J. Słowackiego we Lwowie. Sprawozdanie [dyrekcji] za rok szkolny 1938/1939*, CDIAUL, f. 179, op. 3, spr. 838.

- Rendznerowa J., *Współdział rodziców w obywatelskim wychowaniu młodzieży*, Zakłady Graficzne „Legion”, Warszawa 1935.
- Rondthaler A., *Czego szkoła oczekuje od rodziców*, Książnica – Atlas, Lwów – Warszawa 1930.
- Sanojca K., *Relacje polsko-ukraińskie w szkolnictwie państwowym południowo-wschodnich województw Drugiej Rzeczypospolitej*, Towarzystwo Wydawnicze „Historia Iagellonica”, Kraków 2013.
- Siudut G., *Cesarsko-królewskie gimnazja państwowe miasta Lwowa na drodze transformacji w gimnazja państwowe polski niepodległej 1914–1922*, „Biuletyn Biblioteki Jagiellońskiej” 2013, r. 63.
- Siudut G., *Państwowe męskie szkoły średnie ogólnokształcące na tle szkolnictwa średniego ogólnokształcącego we Lwowie w latach 1921–1939*, „Biuletyn Biblioteki Jagiellońskiej” 2011, r. 61.
- Siudut G., *Rozwój potencjału edukacyjnego szkolnictwa średniego ogólnokształcącego w lwowskim okręgu szkolnym w latach 1921–1939*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Historyczne” 2012, t. 139.
- Sprawozdanie dyrekcji Gimnazjum im. J. Słowackiego za rok szkolny 1929/1930*, Derżawnyj archiw Lwiwśkoji obłasti, f. 1262, op. 200, spr. 1.
- Sprawozdanie dyrekcji Gimnazjum (x) im. Henryka Sienkiewicza we Lwowie za rok szkolny 1920/1921*, Lwów 1921.
- Sprawozdanie dyrekcji Gimnazjum Państwowego IX imienia Jana Kochanowskiego we Lwowie za rok szkolny 1921*, Lwów 1921.
- Sprawozdanie dyrekcji Gimnazjum VII im. Tadeusza Kościuszki we Lwowie za rok szkolny 1934/1935*, Lwów 1935, s. 23.
- Sprawozdanie dyrekcji Państwowego Gimnazjum III im. Króla Stefana Batorego we Lwowie za rok szk. 1927/1928, z uwzględnieniem dziesięciolecia 1918–1928*, Lwów 1928.
- Sprawozdanie dyrekcji Państwowego Gimnazjum III im. Króla Stefana Batorego we Lwowie za rok szkolny 1929/1930*, Lwów 1930.
- Sprawozdanie dyrekcji Państwowego Gimnazjum im. K. Szajnochy we Lwowie za rok szkolny 1928/1929*, Lwów 1929.
- Sprawozdanie dyrekcji Państwowego Gimnazjum V im. Hetmana Stanisława Żółkiewskiego we Lwowie za rok szkolny 1931/1932*, Lwów 1932.
- Sprawozdanie dyrekcji Państwowego Gimnazjum V im. Hetmana Stanisława Żółkiewskiego we Lwowie za rok szkolny 1937/1938*, Lwów 1938.
- Sprawozdanie dyrekcji Państwowego Gimnazjum VI im. Stanisława Staszica we Lwowie za rok szkolny 1925/1926*, Lwów 1926.
- Sprawozdanie dyrekcji Państwowego Gimnazjum XII im. Stan. Szczepanowskiego we Lwowie za rok szkolny 1932/1933*, Lwów 1933.
- Sprawozdanie dyrekcji państwowego VIII. Gimnazjum Realnego im. Jędrzeja Śniadeckiego we Lwowie za rok szkolny 1920/1921*, Lwów 1921.
- Sprawozdanie dyrekcji Państwowego Gimnazjum z ukraińskim językiem nauczania za lata 1920/1921–1930/1931*, Lwów 1931.
- Sprawozdanie dyrekcji Prywatnego Gimnazjum Adeli Karp-Fuchsowej za rok szkolny 1932/1933*, Centralnyj derżawnyj istorycznyj archiw Ukrainy, m. Lwiw, Kuratorim Okręgu Szkolnego, f. 179, op. 3, spr. 853.

- Sprawozdanie dyrekcji za rok szkolny 1929–1930. Państwowe Gimnazjum IX Humanistyczne im. Jana Kochanowskiego we Lwowie*, Lwów 1930.
- Sprawozdanie Koła Rodzicielskiego od września 1932 r. do 15 marca 1933 r.*, „Sprawozdawca. Pismo dla młodzieży gimnazjum męskiego Ż. T. S. L. i Śr. we Lwowie” 1932/1933, t. 4, z. 2.
- Sprawozdanie Koła Rodzicielskiego od września 1933 r. do końca marca 1934 r.*, „Sprawozdawca. Pismo dla młodzieży Gimnazjum Męskiego Ż. T. S. L. i Śr. we Lwowie” 1933/1934, t. 5, z. 13.
- Sprawozdanie Wydziału Koła Rodzicielskiego*, „Sprawozdawca. Pismo dla młodzieży Gimnazjum Męskiego Ż. T. S. L. i Śr. we Lwowie” 1935/1936, t. 7, z. 15.
- Sprawozdanie Zakładu Naukowego Żeńskiego z prawem publiczności im. Zofii Strzałkowskiej za rok szkolny 1925/1926*, Lwów 1926.
- Statut Zjednoczenia Zrzeszeń Rodzicielskich*, Warszawa 1926.
- Szteinbokówna E., *Współpraca domu ze szkołą*, Książnica – Atlas, Lwów – Warszawa 1930.
- Романенчук Б. (red.), *Ювілейна книга української академічної гімназії у Львові. На 100-річчя першого українського іспиту зрілості* [Księga jubileuszowa ukraińskiego gimnazjum akademickiego we Lwowie. Na stulecie pierwszego ukraińskiego egzaminu dojrzałości], cz. 1–2, Monachium – Filadelfia 1978–1982.
- Zasada W., *Relacja rodzina – szkoła (przeszłość, teraźniejszość i przyszłość)*, „Kieleckie Studia Pedagogiczne i Psychologiczne” 2000, t. 13.
- Звідомлення про життя й працю в державній гімназії з українською мовою навчання-філії у Львові у 1937–1938 шкільному році* [Sprawozdanie z życia i pracy w państwowym gimnazjum z ukraińskim językiem wykładowym we Lwowie w roku szkolnym 1937/1938], Lwów 1938.